

HETEROTOPIC VIEW

Journal homepage: www.heterotopicview.com

HETEROTOPIC
VIEW
Social Science Journal

Eğitim Paydaşlarının Görüşlerine Göre 2018 Yılı Felsefe Dersi Öğretim Programı'nın Güçlü ve Zayıf Yönleri

The Strengths and Weaknesses of the 2018 Philosophy Curriculum According to the Opinions of Educational Stakeholders

Merve IRMAK CANBULAT¹, Pınar BİLASA²

Makale Bilgisi

Gönderildiği Tarih

18.08.2024

Kabul Edildiği Tarih

26.08.2024

Article Info

Date Received

18.08.2024

Date Accepted

26.08.2024

Anahtar Sözcükler

Felsefe, Felsefe eğitimi,
Öğretim programı, Zayıf ve
güçlü yönler, Eğitim
paydaşları

Keywords

Philosophy, Philosophy
education, Curriculum,
Weaknesses and strengths,
Educational stakeholders

Öz. Bu çalışmanın amacı; felsefe öğretmenlerinin, felsefe ve program geliştirme alanı akademisyenlerinin, felsefe ve program geliştirme alanları ile ilgili derneklerin temsilcilerinin 2018 felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Çalışma nitel araştırma modelinin olgu bilim (fenomenoloji) yöntemine dayalı olarak tasarlanmıştır. Bu doğrultuda 30 felsefe öğretmeni, 10 felsefe alanı akademisyeni, 10 program geliştirme alanı akademisyeni ve 4 dernek temsilcisi ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Eğitim paydaşlarının görüşlerine göre felsefe dersi öğretim programının güçlü yönleri; felsefe eğitiminin iki sınıf (10 ve 11.sınıflar) ve alana (disiplin ve tarihsel) ayrılması, kazanım ve içeriğin yeterli ve anlaşılır olması, felsefeye özgü becerilerin kazandırılması, düşünce tarihini öğretmesi, öğrenciyi aktif hale getirmesi, felsefi bakış açısı kazandırması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Felsefe dersi öğretim programının zayıf yönleri olarak ise; 11. sınıf öğretim programının yoğun bilgi, kavram, tarihsellik içermesi, metinlerin anlaşılabilirliğinin zor olması, dersin uygulama alanının azlığı, içeriğin ayrıntılı ve öğrenci seviyesine uygun olmaması, dersin yaşam ile bağının sınırlılığı, eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme öğelerinin yetersizliği üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda; felsefe dersi öğretim programlarının eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme öğelerinin güçlendirilmesi, öğretim programları ile ilgili çalışmaların geniş kapsamlı paydaş grubu ile yapılması, mevcut öğretim programları ile yeni hazırlanan öğretim programları karşılaştırılarak eksikliklerin, benzerliklerin iyi analiz edilmesi ve yeni öğretim programlarının da bu analize göre hazırlanması gibi önerilerde bulunulmuştur.

Abstract. The aim of this study is to determine the views of philosophy teachers, academics in the field of philosophy and curriculum development, and representatives of associations related to the fields of philosophy and curriculum development on the strengths and weaknesses of the 2018 philosophy curriculum. The study was designed based on the phenomenology method of the qualitative research model. In this direction, interviews were conducted with 30 philosophy teachers, 10 academicians in the field of philosophy, 10 academicians in the field of curriculum development, and 4 representatives of associations using a semi-structured interview form. The data obtained from the interviews were analyzed by content analysis method and the findings were obtained. According to the opinions of the educational stakeholders, the strengths of the philosophy curriculum are as follows: philosophy education is divided into two grades (10th and 11th grades) and areas (disciplinary and historical), the achievements and content are sufficient and understandable, philosophy-specific skills are gained, the history of thought is taught, the student is made active, and a philosophical perspective is gained. As for the weaknesses of the philosophy curriculum, it is seen that the 11th grade curriculum contains intensive information, concepts, and historicity, the comprehensibility of the texts is difficult, the application area of the course is small, the content is not detailed and suitable for the student level, the connection of the course with life is limited, educational situations, measurement and evaluation elements are inadequate. In line with the findings obtained; suggestions were made such as strengthening the educational situations, measurement and evaluation elements of the philosophy course curriculum, conducting studies on curriculum with a wide range of stakeholders, comparing the existing curriculum with the newly prepared curriculum, analyzing the deficiencies and similarities well and preparing the new curriculum according to this analysis.

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı, Ankara

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı, Ankara

Bu makale Prof. Dr. Pınar Bilasa'nın danışmanlığında yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

Atıf: Irmak Canbulat, M., & Bilasa, P. (2024). Eğitim paydaşlarının görüşlerine göre 2018 yılı felsefe dersi öğretim programı'nın güçlü ve zayıf yönleri. *Heterotopic View*, 2(2), 64-75.

1. Giriş

Felsefe; yüzyıllardır evreni, varlığı, insanı, bilgiyi ve değeri ele alan sorgulamaya ve düşünmeye dayalı bir etkinlik olarak görülmektedir. İnsanın anlam arayışını, bilme ihtiyacını ve yaşamdaki problemleri konu edinen felsefe, kelime anlamıyla da bunu karşılamaktadır. Felsefe; kelime anlamı olarak “bilgelik sevgisi” veya “hikmet arayışı” olarak tanımlanabilen insanın soru sorma, sorgulama ve akıl yürütme yeteneğine dayalı bir düşünme faaliyetidir. Her toplumda olduğu gibi Türk toplumu da kendi yapısına uygun bir felsefi geleneğine sahip olmakla birlikte zaman zaman arka planda kalan felsefe, eğitim kurumlarımızda öğrenilmiş ve öğretilmiştir (Biçer, 2010; Kale, 2021). Felsefi tutum ve becerilerin kazandırılması için bütüncül bir felsefe öğretiminin yapılması hem birey için hem de toplum için önemlidir. Felsefe öğretimi; en başta insana derinlemesine ve eleştirel düşünmeyi, sorgulama yapabilmeyi, yaptıklarını ve düşündüklerini temellendirmeyi, hayatta karşısına çıkan bireysel ve toplumsal sorunları çözebilmesinde fayda sağlar. İnsanın zihin ve düşünce ufkunun ne kadar geniş ve zengin olduğunu ortaya çıkarır (Bolay, 2004, s. 12-13). Felsefenin ve felsefe öğrenmenin en değerli katkısı varoluşsal nedenleri ve anlamıyla ilgili temel soruları ve sorunların üzerinde durmasıdır. Bu sorulara cevap aramak ve hayatı anlamlandırmaya çalışmak insanda güçlü bir arzu oluşturur (Warburton, 2016, s. 17-18). Böylece felsefe ve felsefe öğretimi ile salt bilgi ve becerilerin öğrenimi değil, daha kapsamlı bir biçimde bireye, hayata ve topluma dair bakış açısının, ilkelerin ve sorunların ele alındığını söylemek mümkündür. Bu nedenle de felsefe öğretimi insan yaşamı için son derece değerlidir.

Felsefe öğretimi, ülkemizde bugüne kadar felsefe dersi ile ortaöğretim kurumlarında farklı sınıf kademeleri ve ders saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Felsefe dersinin başvuru kaynağı olan felsefe dersi öğretim programları da zaman içerisinde farklılıklar göstermiştir. Felsefi kavramların, sorunların, filozofların görüşlerinin, temel felsefi kaynakların öğretilmesinin sistemli hale getirilmesi için tüm bunların bir öğretim programı çerçevesinde yer alması gerekmektedir (Dombaycı, 2013, s. 135). Öğretim programı; Varış'a (1996) göre, “belirlenen bilgi kümelerinden oluşan, okullarda beceriye ve uygulamaya dönük, bilgi ve becerinin eğitim programının amaçları ile planlı bir şekilde kazandırılmasına yönelik olan bir programdır” (s. 14). Öğretim programlarının dört ögesi bulunmaktadır. Bunlar; hedef, içerik, eğitim durumları ve ölçme ve değerlendirme öğeleridir (Erden, 1998; Küçükahmet, 2009; Demirel, 2015). Öğretim programlarının bu öğelerinin birbirleriyle etkileşimli ve tutarlı bir biçimde olmaları öğretim programlarının sağlam bir temele oturtulması için gerekmektedir. Bunun yanında öğretim programlarının işlevsel olabilmesi için hem ders alanı hem de program geliştirme alanı ile bütünleştirilmiş olması önemlidir.

Cumhuriyetten günümüze kadar yapılan dokuz felsefe dersi öğretim programı yer almaktadır. Bunlar sırasıyla; 1924, 1938, 1950, 1976, 1985, 1992, 2009, 2018, 2024 yıllarında yapılan (2024 öğretim programı henüz uygulamada değildir) felsefe dersi öğretim programlarıdır. Felsefe dersi öğretim programlarının ilki olan 1924

felsefe dersi öğretim programı, daha çok metafizik konularının yer aldığı konular listesi şeklindedir. 1938 felsefe dersi öğretim programı, amaçlar bölümü de eklenen yine benzer konuların olduğu liste halinde bir öğretim programıdır. 1950 felsefe dersi öğretim programında farklılık olarak felsefe dışında psikoloji, sosyoloji ve mantık derslerinin de temel konularına yer verilmiştir. Felsefe dersi öğretim programlarının içerisinde altı madde ile en kısa olan fakat en uzun süre uygulamada kalan öğretim programı özelliği taşımaktadır. 1976 felsefe dersi öğretim programında; genel amaçlar, açıklamalar ve konular yer almakla birlikte diğer programlardan farklı olarak felsefe tarihi konularından oluşturulmuştur. İlk çağ, orta çağ, yeniçağ ve çağdaş felsefe akımlarını içeren öğretim programı iki sene uygulamada kalarak dönemin ihtiyaçlarını karşılamadığı gerekçesiyle iki yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sebeple 1950 felsefe dersi öğretim programı yeniden uygulamaya koyulmuştur. 1985 felsefe dersi öğretim programı amaçlar, açıklamalar, konulardan oluşan ve konuların kapsamlı bir şekilde yer aldığı öğretim programıdır. Bilim ve felsefe tarihinin birlikte yer aldığı programda konular yedi bölümden oluşmaktadır (Maarif Vekaleti, 1924; 1935; 1957; MEB, 1976; Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1985). Bu yıllardan sonra yapılan felsefe dersi öğretim programları hem felsefe alanı hem de program geliştirme alanı açısından farklılıklar göstermektedir.

1992 felsefe dersi öğretim programı, öğretim programları öğelerini az da olsa yansıtan ilk felsefe dersi öğretim programıdır. Programda; genel açıklamalar, dersin amaçları, konular, amaçlara özgü davranışlar, ünitelere ilişkin işleniş, terimler ve değerlendirme kısımları yer almaktadır. Bunun yanı sıra, öğretim programı felsefe alanının felsefe disiplinleri şeklinde öğretiminin ilk örneğidir. 2009 felsefe dersi öğretim programı; program geliştirme özel ihtisas komisyonundaki isimlerin yayımlandığı, Türk Millî eğitiminin genel amaçları, programın vizyonu, programın genel amaçları, programın yaklaşımı, programın uygulanmasında öğretmenden beklenen roller, programın uygulanmasına ilişkin esaslar, programın yapısı, üniteler ve açılımlar, ölçme ve değerlendirme, kazanımlar, açılımlı etkinlik örnekleri ve kaynakça bölümleri olmak üzere en detaylı felsefe dersi öğretim programıdır. Bu program da bir önceki programda olduğu gibi konular felsefe disiplinleri şeklinde tasarlanmıştır. Öğretim programında kazanımlara uygun örnek etkinliklerin de yer alması programın önemli özelliklerindedir (MEB, 1992; 2009). Bu yıllara kadar yapılan felsefe dersi öğretim programları tek bir program iken 2018 felsefe dersi öğretim programı ile iki sınıf kademesi (10 ve 11. sınıf) için ayrı ayrı hazırlanmaya başlanmıştır.

2017 yılında işlevsel bilgileri ön plana çıkarmak, konularda sadeleştirme yapmak, uluslararası ve ulusal alanlardaki temel beceri ve yetkinlikleri kazandırmak ve evrensel değerler ile millî ve ahlaki değerlerimiz açısından istenen düzeye ulaşmak adına öğretim programları yenileme çalışmaları yapılmıştır (TTKB, 2020, s. 8). Bu çalışmalar sonucunda oluşturulan taslak öğretim programları, askıya çıkarılarak geniş paydaş kitlesi tarafından önerilen değişiklikler yansıtılmış ve revize edilerek kabul edilmiştir.

2018 felsefe dersi öğretim programı da 19/01/2018 tarih ve 27 sayılı kurul kararı ile 'Ortaöğretim Felsefe Dersi (10 ve 11. sınıflar) Öğretim Programı' olarak kabul edilmiştir. Öğretim programı 'Millî Eğitim Bakanlığı öğretim programları, felsefe dersi öğretim programının uygulanması ve öğretim programının yapısı' olmak üzere toplamda üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; tüm öğretim programlarında yer alan öğretim programlarının amaçları, perspektifi, değerler, yetkinlikler, ölçme ve değerlendirme yaklaşımı ve bireysel gelişim ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. İkinci bölümde; felsefe dersi öğretim programının temel felsefesi, genel amaçları, alana özgü becerileri ve uygulamada dikkat edilecek hususlar ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Öğretim programının uygulanmasında dikkat edilecek hususlar başlığı altında öğrenme-öğretme sürecine, ölçme ve değerlendirme araçlarının kullanımına dair açıklamalara yer verilmiş olup bu program öğeleri için ayrı bir başlık verilmemiştir. Programın üçüncü bölümünde ise; ünite, konu, kazanım ve kazanım açıklamaları yer almaktadır. 10. sınıf felsefe dersi öğretim programında "Felsefeyi Tanıma, Felsefe ile Düşünme, Felsefenin Konuları ve Problemleri, Felsefi Okuma ve Yazma" olmak üzere dört ünite; 11. sınıf felsefe dersi öğretim programında ise "MÖ 6. Yüzyıl-MS 2.Yüzyıl Felsefesi, MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesi,15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesi,18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesi, 20. Yüzyıl Felsefesi" olmak üzere beş ünite yer almaktadır (MEB, 2018). 2018 felsefe dersi öğretim programı sınıf kademesi ve konuları bakımından diğer felsefe dersi öğretim programlarından farklılık göstermektedir. Hem iki sınıf kademesi için ayrı ayrı program hazırlanması hem de felsefe disiplinleri ile felsefe tarihinin birlikte ele alınması açısından diğer öğretim programlarından ayrılmaktadır. Öğretim programına felsefe tarihi konuları eklense de hem felsefe alanı hem de öğretim programı öğeleri açısından programın hacminin azaltıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra alana özgü becerilerin, felsefi akıl yürütme, felsefi okuma ve yazma ünitelerinin yer alması 2018 felsefe dersi öğretim programında yer alan değişikliklerdendir. 2009 felsefe dersi öğretim programında yer verilen kazanım etkinliklerine bu öğretim programda yer verilmemiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 28.04.2024 tarihinde "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" adı ile Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni ve 26 dersin güncellenmiş öğretim programları askıya çıkarılmıştır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli oluşturulurken akademisyen, öğretmen ve diğer eğitim paydaşlarının katılımıyla yirmi çalıştay düzenlendiği, çok sayıda eğitim paydaşının işbirliği ile çalıştığı, askı sürecinin ardından "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli"nin, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca alınan görüş ve öneriler doğrultusunda revize edildiği ve yeni öğretim programları gelecek eğitim öğretim yılından itibaren okul öncesi, ilköğretim birinci sınıf, ortaokul beşinci sınıf ve lise dokuzuncu sınıflarda kademeli şekilde uygulanmaya başlanacağı ifade edilmiştir (TTKB, 2024). Askı sürecindeki görüş ve öneriler değerlendirilip gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra 27.05.2024 tarihinde TTKB internet sitesinde Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni ve 26 dersin öğretim programlarının son hali yayımlanmıştır.

Tüm öğretim programlarının temel kaynağı olan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni; öğretim programlarının temel yaklaşımının ve genel amaçlarının, öğrenci profilinin, beceriler çerçevesinin, Erdem Değer Eylem çerçevesinin, öğretim programlarının tüm bileşenlerinin tanımlandığı 110 sayfalık kapsamlı bir metindir. Modelde insanın bütün yönleriyle gelişiminin ele alındığı, bütüncül ve beceri temelli bir yaklaşım benimsendiği, yetkin ve erdemli insanlar yetiştirilmenin amaçlandığı ifade edilmektedir (MEB, 2024). Bu modele göre hazırlanan öğretim programlarından biri olan 2024 felsefe dersi öğretim programı da bu doğrultuda beceri temelli bir program yapısı ve bütüncül bir yaklaşım anlayışıyla oluşturulmuştur. 10. sınıf öğretim programında önceki program ile benzer şekilde felsefe disiplinleri ön planda iken 11. sınıf öğretim programının felsefe tarihi konuları tamamen çıkarılarak güncel felsefi problemlere yönelik konular yer almıştır (MEB, 2024a). Öğretim programında program öğelerinde değişikliğe gidilerek öğrenme çıktıları, içerik çerçevesi, öğrenme kanıtları, öğrenme-öğretme yaşantıları, farklılaştırma, öğretmen yansımaları gibi yaklaşık 20 bileşenli bir öğretim programı tasarlanmıştır. 23/05/2024 tarih ve 20 sayılı kurul kararına göre 2024 felsefe dersi öğretim programı kademeli geçişten dolayı 2025-2026 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya koyulacaktır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni ve 2024 felsefe dersi öğretim programı metninin (toplamda 180 sayfa) içerisinde yeni programlara neden ihtiyaç duyulduğu, ihtiyaç analizi çalışmaları veya önceki programın güçlü ve zayıf yönlerine dair bilgilere rastlanmamaktadır. Oysaki program geliştirme çalışmalarında bir önceki öğretim programının işleyen ve eksik yönlerinin analiz edilmesi programların aşamalı ve sistemli gelişiminin takip edilmesi ve programların bu doğrultuda geliştirilmesi açısından çok önemlidir. Bu çalışmanın da en önemli amacını buna verilen önem oluşturmaktadır.

Cumhuriyetten günümüze kadar olan felsefe dersi öğretim programları ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde öğretmen ve öğrenci eğitim paydaşı haricinde farklı eğitim paydaşlarının görüşlerinin alınmadığı görülmektedir. Bu çalışmalara bakıldığında, örneklem veya çalışma gruplarının sınırlı kişi veya gruplardan oluştuğu görülmektedir (Demir 2001; Akdağ, 2002; Yalçın 2004; Beydoğan, Cihan ve Taşdemir, 2006; Dombaycı, 2008; Durdukoca, 2011; Karaaslan, 2012; Biçer, 2013; Şakar, 2014; Erten, 2018; Çalkap 2019; Koçer, 2019). Bu çalışmanın ise; diğer çalışmalardan farkı farklı eğitim paydaşlarının (felsefe öğretmenleri, felsefe ve program geliştirme alanı akademisyenleri ve dernek temsilcileri) görüşlerine yer verilmesidir. Çalışma ile alandaki bu eksikliği gidermeyi, programlara çok yönlü bakabilmeyi, programın güçlü ve zayıf yönlerini tespit ederek ileride yapılacak öğretim programı çalışmalarına öncülük edeceği düşünülmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; felsefe öğretmenlerinin, felsefe alanı ve program geliştirme alanı akademisyenlerinin ve dernek temsilcilerinin 2018 felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf

yönelimlerine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Felsefe öğretmenlerinin felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Felsefe alanı akademisyenlerinin felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Program geliştirme alanı akademisyenlerinin felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Dernek temsilcilerinin felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Felsefe öğretmenlerinin, felsefe alanı ve program geliştirme alanı akademisyenlerinin, dernek temsilcilerinin felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşlerinin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

2. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracının geliştirilmesi ve veri toplama süreci, verilerin analizi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada felsefe öğretmenlerinin, felsefe alanı ve program geliştirme alanı akademisyenlerinin, felsefe ve program geliştirme alanı ile ilgili derneklerin temsilcilerinin 2018 felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşlerini tespit etmek amacıyla nitel araştırma modeli kullanılmıştır. 2018 felsefe dersi öğretim programının eğitim paydaşları için neleri ifade ettiğini araştırmak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik (olgu bilim) yöntemi tercih edilmiştir. Fenomenolojik yöntem, “İnsanların fenomeni nasıl algıladıkları, nasıl betimledikleri, hakkında ne hissettikleri, nasıl yargıladıkları, nasıl anımsadıkları, nasıl anlamlandırdıkları ve diğerleri ile onun hakkında nasıl konuştuklarına odaklanır” (Patton, 2014). Çalışmanın temel olgusu olan “2018 felsefe dersi öğretim programı” hakkında eğitim paydaşlarının görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmada farklı eğitim paydaşlarının görüşlerini almak için amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Bu örneklem yöntemi, birçok farklılığı barındıran ana temaları belirleyip tanımlamayı, küçük bir örneklem oluşturabilmeyi ve bu örnekte belirlenen konu ile ilgili yakın ve erişilmesi kolay olan bireylerin çeşitliliğini en üst düzeyde yansıtmaya yardımcı olmaktadır (Patton, 2014, s. 235; Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 108). Böylelikle bu çalışmada da paydaş çeşitliliğinden yararlanılarak farklı ve kapsamlı görüşler elde edilmeye çalışılmıştır. Felsefe dersi öğretim programları ile ilgili olan eğitim paydaşlarından Millî Eğitim Bakanlığında çalışan felsefe öğretmenleri, üniversitelerden felsefe alanı ve program geliştirme alanı akademisyenleri, felsefe ve program alanı ile ilgilenen dernek temsilcileri tercih edilmiştir. Ankara ve İstanbul illerinde görev yapan 30 felsefe öğretmeni, farklı

üniversitelerde görev yapan 10 felsefe alanı akademisyeni, 10 program geliştirme alanı akademisyeni ve 4 dernek temsilcisi araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Gruplarından Felsefe Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri

Öğretmen Kodu	Cinsiyet	Mezuniyet	Hizmet yılı	Çalışılan Okul Türü
ÖG.1	Kadın	Fel. Grubu	23	A.İ.H.L.
ÖG.2	Kadın	Fel. Grubu	15	M.T.A.L.
ÖG.3	Kadın	Fel. Grubu	16	A.L.
ÖG.4	Kadın	Fel. Grubu	11	A.L.
ÖG.5	Kadın	Fel. Grubu	7	M.T.A.L.
ÖG.6	Erkek	Fel. Grubu	25	A.L.
ÖG.7	Erkek	Fel. Grubu	23	Fen L.
ÖG.8	Kadın	Felsefe	8	M.T.A.L.
ÖG.9	Kadın	Felsefe	7	M.T.A.L.
ÖG.10	Erkek	Felsefe	25	A.L.
ÖG.11	Erkek	Felsefe	23	A.İ.H.L.
ÖG.12	Erkek	Felsefe	17	A.L.
ÖG.13	Kadın	Felsefe	32	A.L.
ÖG.14	Kadın	Felsefe	17	A.L.
ÖG.15	Kadın	Felsefe	16	A.L.
ÖG.16	Kadın	Felsefe	8	A.İ.H.L.
ÖG.17	Erkek	Sosyoloji	25	Fen L.
ÖG.18	Kadın	Sosyoloji	25	A.L.
ÖG.19	Kadın	Sosyoloji	28	M.T.A.L.
ÖG.20	Kadın	Sosyoloji	7	M.T.A.L.
ÖG.21	Erkek	Sosyoloji	27	A.L.
ÖG.22	Erkek	Sosyoloji	30	A.L.
ÖG.23	Kadın	Sosyoloji	28	A.L.
ÖG.24	Kadın	Sosyoloji	24	A.L.
ÖG.25	Kadın	Sosyoloji	5	M.T.A.L.
ÖG.26	Erkek	Sosyoloji	24	A.L.
ÖG.27	Kadın	Sosyoloji	24	A.İ.H.L.
ÖG.28	Kadın	Sosyoloji	10	A.İ.H.L.
ÖG.29	Erkek	Sosyoloji	5	A.İ.H.L.
ÖG.30	Erkek	Sosyoloji	26	A.İ.H.L.

Ankara ve İstanbul illerinde görev yapan gönüllü 30 felsefe öğretmeni çalışmanın *felsefe öğretmenleri çalışma grubunu* oluşturmaktadır. Farklı hizmet yılları ve farklı okul türlerinden olan felsefe öğretmenlerinin seçilmesine özen gösterilmiştir. Bunlardan hizmet yılı 5-15 yıl olan 10 kişi, 16-25 yıl olan 14 kişi, 25 yıl ve üzeri olan 6 kişi yer almaktadır. Öğretmenlerin çalıştıkları okul türüne göre ise, Fen lisesinde (F.L.) 2 kişi, Anadolu lisesinde (A.L.) 14 kişi, Anadolu imam hatip lisesinde (A.İ.H.L.) 7 kişi, Mesleki ve teknik anadolu lisesinde (M.T.A.L.) 7 kişi bulunmaktadır.

Tablo 2. Çalışma Gruplarından Felsefe Alanı Akademisyenlerinin Demografik Özellikleri

Akademisyen Kodu	Cinsiyet	Ünvanı	Hizmet Yılı	Alan
A.F.1	Erkek	Prof. Dr.	36	Felsefe
A.F.2	Erkek	Prof. Dr.	30	Felsefe
A.F.3	Erkek	Prof. Dr.	28	Felsefe
A.F.4	Erkek	Prof. Dr.	26	Felsefe
A.F.5	Erkek	Prof. Dr.	26	Felsefe
A.F.6	Erkek	Doç. Dr.	13	Felsefe
A.F.7	Erkek	Doç. Dr.	13	Felsefe
A.F.8	Erkek	Dr.	12	Felsefe
A.F.9	Erkek	Dr.	7	Felsefe
A.F.10	Erkek	Arş. Gör.	5	Felsefe

Farklı il ve üniversitelerden gönüllü ve ulaşılabilen 10 felsefe alanı akademisyeni çalışmanın *felsefe alanı akademisyenleri çalışma grubunu* oluşturmaktadır. Bunlardan 5'i profesör, 2'si doçent, 2'si doktor ve 1'i araştırma görevlisidir. Hizmet yıllarında ise, 5-15 yıl olan 5 kişi, 25 ve üzeri olan 5 kişi yer almaktadır.

Tablo 3. Çalışma Gruplarından Program Geliştirme Alanı Akademisyenlerinin Demografik Özellikleri

Akademisyen Kodu	Cinsiyet	Ünvanı	Hizmet Yılı	Alan
A.P.1	Erkek	Prof. Dr.	32	Program Geliştirme
A.P. 2	Erkek	Prof. Dr.	29	Program Geliştirme
A.P. 3	Erkek	Prof. Dr.	28	Program Geliştirme
A.P.4	Erkek	Prof. Dr.	26	Program Geliştirme
A.P.5	Erkek	Prof. Dr.	17	Program Geliştirme
A.P.6	Kadın	Doç. Dr.	29	Program Geliştirme
A.P. 7	Kadın	Doç. Dr.	21	Program Geliştirme
A.P. 8	Kadın	Dr.	26	Program Geliştirme
A.P.9	Kadın	Dr.	23	Program Geliştirme
A.P. 10	Kadın	Dr.	22	Program Geliştirme

Farklı il ve üniversitelerden gönüllü ve ulaşılabilen 10 program geliştirme alanı akademisyeni çalışmanın *program geliştirme alanı akademisyenleri çalışma grubunu* oluşturmaktadır. Bunlardan 5'i profesör, 2'si doçent, 3'ü doktor ünvanlarına sahiptir. Hizmet yıllarında ise, 16-25 yıl olan 4 kişi, 25 ve üzeri olan 6 kişi yer almaktadır.

Tablo 4. Çalışma Gruplarından Dernek Temsilcilerinin Demografik Özellikleri

Dernek Temsilcisi Kodu	Cinsiyet	Ünvanı	Hizmet Yılı	Alan
D.T.1	Kadın	Dernek Başkanı	60	Felsefe
D.T.2	Erkek	Dernek Temsilcisi	24	Felsefe
D.T.3	Erkek	Dernek Sekreteri	3	Felsefe
D.T.4	Erkek	Dernek Temsilcisi	36	Program Geliştirme

Felsefe ve program geliştirme alanları ile ilgili olan derneklerden gönüllü 4 kişi çalışmanın *dernek temsilcileri çalışma grubunu* oluşturmaktadır. Çalışma grubu; 1 dernek başkanı, 1 dernek sekteri ve 2 dernek temsilcisinden oluşmakla birlikte 1'i program geliştirme diğer 3'ü felsefe alanı ile ilgili olan derneklere aittir.

2.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi ve Veri Toplama Süreci

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Görüşme, belirli bir araştırma konusu veya bir soru ile ilgili derinlemesine bilgi edinilmesidir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler de sabit seçenekli cevaplamayı ve belirlenen konuda derinleşmeyi sağlayan bir görüşme çeşididir (Büyüköztürk vd., 2012, s. 150). Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması bulguların geçerliliği için önemli kriterlerdendir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 345). Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması için ihtiyaç duyulan konularda çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan elde edilen bulguların doğruluğu sağlamak için çalışmanın inandırıcılığı, aktarılabilişliği ve teyit edilebilişliği geçerlik kavramı ile açıklanmaktadır (Miles & Huberman, 1994). Çalışmanın

inandırıcılığını arttırmak için görüşme formu oluşturulurken kavramsal çerçeveye uygun ve program değerlendirme ölçeklerinde yer alan maddelere paralel olacak şekilde görüşme formu oluşturulmuştur. Hazırlanan görüşme formu geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için 5 program geliştirme alanı akademisyeni, 3 felsefe alanı akademisyeni, 3 öğretmen ve 2 dil uzmanına gönderilmiştir. Görüşleri alınan uzmanların geri bildirimlerine göre forma son şekli verilmiştir. Akademisyenlerden alınan uzman görüşleri ile yapılan araştırmanın inandırıcılığı pekiştirilmiştir. Dış geçerlik denilen aktarılabilişliğin sağlanması adına çalışmadan elde edilen bulguların detaylı bir biçimde betimlenerek paylaşılması ve katılımcı grubun seçiminde çeşitliliğin olması önemlidir (Merriam, 2018, s. 160). Çalışmanın dış geçerliliği için yöntem kısmında araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin analizi detaylı olarak betimlenmiştir. Bunun yanında nitel çalışma grubundaki çeşitlilik katılımcıların çeşitliliğine göre belirlenmiştir.

Çalışmanın güvenilirlik kapsamında teyit incelemesine yer verilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 350). Toplantıların yazılı kayıtları görüşülen kişilere gönderilmiş ve katılımcılara görüşleri teyit ettirilmiştir. Ayrıca çalışmanın güvenilirlik hesaplaması ise elde edilen görüşlerin temalar çerçevesinde analizi aşamasında uzmanlar tarafından incelenmiş ve görüşlerin temalara göre uygun şekilde analizi açısından Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüne (Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) göre test edilmiştir. Yapılan kategori ve temalandırmanın uygunluğu dair bütünüyle görüş birliği ortaya çıkmıştır.

Verileri toplama sürecinde ise, eğitim paydaşları ile yüz yüze veya zoom toplantıları ile görüşerek paydaşların 2018 felsefe dersi öğretim programına ilişkin görüşleri elde edilmeye çalışılmıştır. Ankara ve İstanbul illerinde belirlenen okullarda görüşme yapmak için ilgili genel müdürlükten, okul idarecilerinden ve öğretmenlerden gerekli izinler ve randevular alınarak görüşmeler araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada nitel veri toplama tekniklerine uygun olarak nitel veri analizi kullanılmıştır. Nitel veri analizi, verilerin anlamını dış aktarma sürecini oluşturur. İnsanların neyi ifade ettiğini, araştırmacının ne gördüğünü ve okuduğunu bütünleştirme, yorumlama ve anlamlandırma çalışmasıdır. Bu anlamlandırma, somut veriler ile soyut kavramlar arasında ileri ve geri anlama adımları olan karmaşık bir süreçtir (Merriam, 2018, s. 168). Nitel veri analizi çeşitlerinden olan içerik analizi kullanılarak veriler yorumlanmaya ve anlamlandırmaya çalışılmıştır. Çalışmada, farklı eğitim paydaşları ile görüşmeler sonucunda elde edilen veriler detaylı ve sistemli bir şekilde analiz edilerek bulguların yorumlanmasını sağlamak amacıyla bu yöntem kullanılmıştır. Araştırmalardan elde edilen verileri anlamlı kavram ve ilişkilere dönüştüren içerik analizinde amaç, birbiri ile ilişkili verileri belirli kavram ve temalar içerisinde bir araya getirmek ve bunları anlaşılır hale getirip yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 227). İçerik analizi kullanılarak elde edilen ham veriler tekrar tekrar okunarak tema, kategori ve kodlar belirlenmiştir. Ayrıca bu verilerin sıklık

olarak ifade edilen frekanslarına da tablolarda yer verilmiştir. Böylece veriler tablolar halinde yorumlanmaya hazır hale getirilmiştir. Yorumlanan verilerden bulgular elde edilip onların da yorumlanması ile sonuçlara varılmıştır. Verilerin analizi sırasında oluşturulan tema, kategori ve kodlar doğrudan alıntılarla desteklenerek araştırmanın dış geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde çalışma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Felsefe dersi öğretmenlerinin, felsefe alanı ve program geliştirme alanı akademisyenlerinin ve dernek temsilcilerinin “Size göre 2018 felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?” sorusuna verdikleri cevapların analizlerine yer verilmektedir.

3.1. Felsefe Öğretmenlerinin Felsefe Dersi Öğretim Programının Güçlü ve Zayıf Yönlerine İlişkin Görüşleri

Tablo 5. Programın Güçlü ve Zayıf Yönleri Hakkındaki Felsefe Öğretmenlerinin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f
Güçlü Yönleri		İki sınıfa (10 ve 11. sınıf) ve alana (disiplin ve tarih) ayrılmış olması	10
		Kazanım ve konuların yeterli, alana uygun olması	8
		Felsefeye özgü beceri türlerinin yer alması	5
		Toplam	23
Zayıf Yönleri		11. sınıf programının yoğun bilgi içermesi ve tarihsel anlatımının olması	11
		Programlar arası bağ kurulmaması	4
		Dersin önceki sınıflarda olmaması	4
		Verilen metinlerin öğrenci seviyesinin üzerinde olması	3
		Günlük hayatla bağlantısının az olması	3
		Hedef ve kazanımların üst düzey becerileri içermemesi	3
		Türk İslam felsefesine az yer verilmesi	2
		Öğretim programına uygun felsefe sözlüğünün olmaması	1
		Günümüz felsefi sorunlarına yer verilmemesi	1
		Toplam	32
Genel Toplam		55	

Çalışmaya katılan felsefe öğretmenlerinin görüşlerinden güçlü ve zayıf yönler temasına ilişkin güçlü yönler ve zayıf yönler kategorileri ortaya çıkmıştır. Felsefe öğretmenlerinin bu kategorilerde sırasıyla *iki sınıfa (10 ve 11. sınıf) ve alana (disiplin ve tarih) ayrılmış olması (f=10)* ve *11. sınıf programının yoğun bilgi içermesi ve tarihsel anlatımının olması (f=11)* görüşleri üzerinde yoğunlaşırken *felsefeye özgü beceri türlerinin yer alması (f=5)* ve *günümüz felsefi sorunlarına yer verilmemesi (f=1)* görüşleri üzerinde durmadıkları görülmektedir. Felsefe öğretmenlerinin güçlü ve zayıf yönler temasına ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“10. sınıf felsefe ile tanışma ve beraberinde 11. sınıf ile felsefe tarihi olarak devamlılık sağlanmaktadır. Ancak 11. sınıf programı için seçilen metinlerin anlaşılabilirlik düzeyi öğrenci geneline hitap etmemektedir.” (ÖG.3)

“Güncellikten uzak olması ve bireysel farklılıkları dikkate yeterince almaması zayıf yönüdür. (Özellikle 11. sınıf) 10.

sınıf konularının ise sade ve anlaşılabilir yapıda olması ve 11. sınıf konu başlıklarının önceki öğrenmeler ile ilişkilendirilmiş olması (10. sınıf konularıyla) güçlü yönü olabilir.” (ÖG.5)

“Güçlü yanı öğrencinin görüş oluşturmaya, görüşleri tanınmasına, eleştirmesine olanak tanınmasıdır. 2018 programına eklenen 2. ünitedeki argümantasyon, 4. ünite yer alan felsefi okuryazarlık konuları programın güçlü yanlarıdır. 11. sınıf konularının tarihsel anlatımı ise programın zayıf yönüdür.” (ÖG.12)

“Güçlü yönü iki yıl (10. ve 11. sınıflar) üst üste verilmesidir. Zayıf yönü ise konuların kavramlara boğularak hedeften uzaklaşılmasıdır.” (ÖG.24)

“Konuların ve içeriğin ilerleyişi perspektif olarak doğru olmakla birlikte felsefenin ders saati bu kazanımların yerine getirilmesi açısından yeterli değildir. Ancak içerik tarihsel ve kavramsal olarak hassas bir şekilde kısaltılırsa da bu mümkün olacaktır.” (ÖG.29)

“Felsefe dersi öğretim programının güçlü yanı, 10. sınıf programını temel kavram, soru ve sorunlarının kazandırılmaya çalışılmasıdır. Felsefe dersinin toplamda dört saate çıkarılması, 10. sınıf konularının, 11. sınıf konularına temel oluşturması bakımından olumludur. Zayıf yanı ise 10 ve 11. sınıf konularının bütünlüklü bir biçimde birbirini destekleyecek veya tamamlayacak biçimde kurgulanamamasıdır.” (ÖG.30)

Yukarıdaki görüşlere göre, felsefe öğretmenlerinin öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Öğretim programının güçlü yönleri felsefe eğitiminin iki sınıf ve alana ayrılması, kazanım ve içeriğin yeterli olması ve felsefeye özgü becerilerin kazandırılması olarak görülmektedir. Zayıf yönleri olarak ise 11. sınıf öğretim programının yoğun bilgi, kavram, tarihsellik içermesi, programlar arası bağ kurulmaması ve metinlerin anlaşılabilirliğinin zor olması olarak görülmektedir.

3.2. Felsefe Alanı Akademisyenlerinin Felsefe Dersi Öğretim Programının Güçlü ve Zayıf Yönlerine İlişkin Görüşleri

Tablo 6. Programın Güçlü ve Zayıf Yönleri Hakkındaki Felsefe Alanı Akademisyenlerinin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f
Güçlü Yönleri		10 ve 11. sınıf olarak kurgulanmış olması	2
		Düşünce tarihini öğretmesi	2
		Felsefe dersinin genel amaçlarının karşılaması	1
		İyi hazırlanmış olması	1
		Öğrencinin aktif katılımını amaçlaması	1
		Batı dünyasındaki felsefe programları ile entegre ve benzerlik göstermesi	1
		Öğretim programının daha sade hale gelmesi	1
		Açık ve anlaşılır olması	1
		Çoklu perspektiften bir eğitim teorisine sahip olması	1

	Toplam	11
Zayıf Yönleri	Ders kitaplarının ve öğretmenlerin zaman zaman retorik ve safata düzeyine düşmesi	1
	Felsefenin aksiyolojik alanına vurgunun az olması	1
	11. sınıf programının daha az problematik olması	1
	Öğrenci seviyesini gözetmemesi	1
	Güncel bilgiler içermemesi	1
	Çok ayrıntılı konular, ağır metinler ve kitapların olması	1
	Sayınca fazla filozofun yer alması	1
	İnsana perspektif kazandırmaması	1
	Geliştirilmesi gereken yönlerinin olması	1
	Detaylı bir program olmaması	1
	Kavramsal tanımlamaların eksik olması	1
	Sınırlandırmaların olması	1
	Toplam	12
	Genel Toplam	23

Çalışmaya katılan felsefe alanı akademisyenlerinin görüşlerinden güçlü ve zayıf yönler temasına ilişkin *güçlü yönler ve zayıf yönler* kategorileri ortaya çıkmıştır. Felsefe alanı akademisyenlerinin bu kategorilerde sırasıyla 10 ve 11. sınıf olarak kurgulanmış olması ($f=2$) görüşü üzerinde yoğunlaşırken *çoklu perspektiften bir eğitim teorisine sahip olması* ($f=1$) ve *sınırlandırmaların olması* ($f=1$) görüşleri üzerinde durmadıkları görülmektedir. Felsefe alanı akademisyenlerinin güçlü ve zayıf yönler temasına ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“Mevcut program, önceki programlardan çok daha ileride, ideolojik yansımaların azaltıldığı, Batı dünyasındaki felsefe programları ile entegre ve benzerlik gösteren, yapılandırmacı eğitimi temel alan bir çalışmadır. Programın güçlü yanları, iyi hazırlanmış, emek verilmiş, kuru bilgi yığınının aktarmak yerine öğrencinin de aktif katılımının hedeflendiği bir program olmasıdır. Zayıf görülebilecek bir yön ise felsefenin gününüzde önemsenen aksiyolojik alanına vurgunun az olmasıdır.” (A.F.2)

“Güçlü yönlerinden birinin 10. sınıfta düşünme eğitimi gibi kurgulanmış olması ve 11. sınıf programının ise daha çok metinler üzerinden uygulamayı amaçlayan bir kurguya sahip olmasıdır. 11. sınıf programının daha çok problematik olmaması zayıf yön olarak kabul edilebilir.” (A.F.3)

“Güçlü yönü, çoklu perspektiften bir eğitim teorisine sahip olmasıdır. Zayıf yönü ise alanın genişliğinden kaynaklanan sınırlandırma mecburiyetidir.” (A.F.10)

Yukarıdaki görüşlere göre, felsefe alanı akademisyenlerinin öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri farklılaşmaktadır. Öğretim programının güçlü yönleri felsefe eğitiminin iki sınıf ve alana ayrılması, iyi hazırlanmış olması, düşünce tarihini öğretmesi ve öğrenciyi aktif hale getirmesi olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan öğretim programının zayıf yönleri dersin uygulama alanının azlığı, içeriğin yoğun, ayrıntılı ve öğrenci seviyesine uygun olmaması olarak değerlendirilmektedir.

3.3. Program Geliştirme Alanı Akademisyenlerinin Felsefe Dersi Öğretim Programının Güçlü ve Zayıf Yönlerine İlişkin Görüşleri

Tablo 7. Programın Güçlü ve Zayıf Yönleri Hakkındaki Program Geliştirme Alanı Akademisyenlerinin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f	
Güçlü Yönleri		Felsefe ile ilgili temel kavramlardan başlayarak temellerinin atılması	2	
		Kazanımlar ve açıklamaların uyumlu olması	2	
		Farklı ölçme ve değerlendirme araçlarına başvurulması	1	
		Açık, anlaşılır ve sistematik bir öğretim programının oluşturulması	1	
		Program oluşturulurken paydaşların görüşlerine yer verilmesi	1	
		Programın, iyi yetişmiş bir öğretmen için uygun olması	1	
		Öğrencilerin felsefi bir bakış açısı kazanmalarına yardımcı olması	1	
		Genel hedeflerin uygunluğu	1	
		Öğretmene kazanımlara ilişkin ne yapılacağını açıklaması ve uygun örnekler yer vermesi	1	
		Toplam	11	
	Zayıf Yönleri		Teorik ve tarihi boyutunun fazla olması	3
			Kazanımların ifade biçimi ve binişiklik sorunu	3
			Ölçme-değerlendirme sürecinde alternatif değerlendirmelere yer verilmemesi	2
			Ölçme ve değerlendirmenin ayrıntılı verilmemesi	2
		Kazanımların büyük çoğunluğunun bilgi ve kavrama düzeyinde kalması	1	
		Felsefe ile yaşam arasında bağ kuran konuların yeteri kadar bulunmaması	1	
		Ders saatlerinin az olması	1	
		İçeriğin sarmal olarak sınıf kademelerine sunulmaması	1	
		Süreçte zengin ve öğrencinin aktif katılımını sağlayacak yöntem ve tekniklerin azlığı	1	
		Kazanımların programın genel hedefleri ile olan tutarsızlığı	1	
		Programın, program geliştirme, öğrenme psikolojisi ve ölçme ve değerlendirme alanları bakımından yetersizliği	1	
		Kazanımların çok genel olması	1	
		Örnek işleyişin yer almaması	1	
		Öğrencilere yaşam felsefesi oluşturmaması	1	
	Toplam	20		
	Genel Toplam	31		

Çalışmaya katılan program geliştirme alanı akademisyenlerinin görüşlerinden güçlü ve zayıf yönler temasına ilişkin *güçlü yönler ve zayıf yönler* kategorileri ortaya çıkmıştır. Program geliştirme alanı akademisyenlerinin bu kategorilerde sırasıyla *felsefe ile ilgili temel kavramlardan başlayarak temellerinin atılması* ($f=2$) ve *teorik ve tarihi boyutunun fazla olması* ($f=3$) görüşleri üzerinde yoğunlaşırken *öğretmene kazanımlara ilişkin ne yapılacağını açıklaması ve uygun örnekler yer vermesi* ($f=1$) ve *öğrencilere yaşam felsefesi oluşturmaması* ($f=1$) görüşleri üzerinde durmadıkları görülmektedir. Program geliştirme alanı akademisyenlerinin güçlü ve zayıf yönler temasına ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“Öğretim programında kazanımların ifade biçimi ve binişiklik sorunu, içeriğin sarmal olarak sınıf kademelerine sunulmaması, süreçte zengin ve öğrencinin aktif katılımını sağlayacak yöntem ve tekniklerin azlığı ve ölçme-değerlendirme sürecinde alternatif değerlendirmelere yer verilmemesi birer zayıflık olarak görülmektedir. Açık, anlaşılır ve sistematik bir öğretim programının oluşturulması, oluşturulurken paydaşların görüşlerine yer verilmesi olumlu yönler olabilir.” (A.P.4)

“Felsefe dersinin en güçlü yönü çeşitli dönemlerin felsefi bakış açılarını öğrencilere aktararak onların da bir bakış açısı kazanmalarına yardımcı olmasıdır. Ama zayıf yönü ise teorik boyutun çok fazla olması ve bu nedenle öğrencilerin dersi öğrenmekten çok ezberleme eğiliminde olmalarıdır.” (A.P.7)

“Öğretmene kazanımlara ilişkin ne yapılacağını açıklaması ve uygun örneklerle yer vermesi güçlü yönleridir. Zayıf yönleri ise, binişiklikler olması, kazanımların çok genel olması içeriğin yoğun olması, yöntem ve teknik önerilerinde sığ kalması (anlatım, soru cevap tartışma) ölçme değerlendirme alternatiflerinin nasıl yapılabileceğine değinmemesi.” (A.P.8)

Yukarıdaki görüşlere göre, program geliştirme alanı akademisyenlerinin öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri farklılaşmaktadır. Öğretim programının güçlü yönleri felsefi bakış açısı kazandırması, kazanımların, açıklamaların uyumlu ve yol gösterici olması ve açık, anlaşılır bir program olmasıdır. Bunun yanı sıra, öğretim programının zayıf yönleri programın teorik boyutunun fazlalığı, kazanımların binişikliği ve ölçme ve değerlendirme alanının yetersizliği olarak değerlendirilmektedir.

3.4. Dernek Temsilcilerinin Felsefe Dersi Öğretim Programının Güçlü ve Zayıf Yönlerine İlişkin Görüşleri

Tablo 8. Programın Güçlü ve Zayıf Yönleri Hakkındaki Dernek Temsilcilerinin Görüşleri

Tema	Kategori	Kod	f
GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLER	Güçlü Yönleri	Seçilen felsefe alanlarının yeterli olması	1
		Disiplin ve tarihsel yaklaşımların birlikte verilmesi	1
		Toplam	2
	Zayıf Yönleri	Programın yoğun olması	2
		Konuların yeniden düzenlenme ihtiyacının olması	1
		Eğitim durumları ve ölçme değerlendirme süreçlerinin zayıf kalması	1
	Toplam	4	
	Genel Toplam	6	

Çalışmaya katılan dernek temsilcilerinin görüşlerinden güçlü ve zayıf yönler temasına ilişkin güçlü yönler ve zayıf yönler kategorileri ortaya çıkmıştır. Dernek temsilcilerinin bu kategorilerde zayıf yönler kategorisinde *programın yoğun olması* ($f=2$) görüşü üzerinde yoğunlaşırken iki kategoride sırasıyla *disiplin ve tarihsel yaklaşımların birlikte verilmesi* ($f=1$) ve *eğitim durumları ve ölçme değerlendirme süreçlerinin zayıf kalması* ($f=1$) görüşleri üzerinde durmadıkları

görülmektedir. Dernek temsilcilerinin güçlü ve zayıf yönler temasına ilişkin görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

“Programda seçilen felsefe alanları yeterli sayılabilir. Ancak her bir alanda yer alan konuların tümü yeniden düzenlenmeli.” (D.T.1)

“Güçlü yönü, felsefi kavramların tanıtılıp sonrasında felsefe tarihinin sunulmasındaki basamaklı yöntemidir. Ancak zayıf yönü, 11. sınıfta verdikleri felsefe tarihi eğitiminin lise çağına göre nispeten fazla yoğun olmasıdır. Buradaki tarih, dönem odaklı değil sorun odaklı olarak sunulmalıdır.” (D.T.3)

Yukarıdaki görüşlere göre, dernek temsilcilerinin öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri farklılaşmaktadır. Öğretim programının güçlü yönleri felsefe alanlarının yeterliliği ve disiplin, tarihsel yaklaşımların birlikte verilmesi olarak görülmektedir. Diğer taraftan öğretim programının zayıf yönleri programın teorik boyutunun fazlalığı ve eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme boyutlarındaki eksiklikler olarak değerlendirilmektedir.

3.5. Tüm Eğitim Paydaşlarının Felsefe Dersi Öğretim Programının Güçlü ve Zayıf Yönlerine İlişkin Görüşlerinin Benzerlik ve Farklılıkları

Tablo 9. Felsefe Öğretmenleri, Felsefe Alanı ve Program Geliştirme Alanı Akademisyenleri, Dernek Temsilcileri Programın Güçlü ve Zayıf Yönleri Hakkındaki Görüşleri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
İki sınıfa (10 ve 11. sınıf) ve alana (disiplin ve tarih) ayrılmış olması	11. sınıf programının yoğun bilgi içermesi ve tarihsel anlatımının olması
Kazanım ve konuların yeterli, alana uygun olması	İki program arası bağ kurulmaması
Felsefeye özgü beceri türlerinin yer alması	Verilen metinlerin öğrenci seviyesinin üzerinde olması
Düşünce tarihini öğretmesi	Felsefe ile yaşam arasında bağ kuran konuların yeteri kadar bulunmaması
Felsefe dersinin genel amaçlarının karşılanması	Hedef ve kazanımların üst düzey becerileri içermemesi
İyi hazırlanmış olması	Türk İslam felsefesine az yer verilmesi
Öğrencinin aktif katılımını amaçlaması	Öğretim programına uygun felsefe sözlüğünün olmaması
Batı dünyasındaki felsefe programları ile entegre ve benzerlik göstermesi	Günümüz felsefi sorunlarına yer verilmemesi
Öğretim programının daha sade hale gelmesi	Felsefenin aksiyolojik alanına vurgunun az olması
Açık, anlaşılır ve sistematik bir öğretim programının oluşturulması	11. sınıf programının daha az problematik olması
Çoklu perspektiften bir eğitim teorisine sahip olması	Öğrenci seviyesini gözetmemesi
Felsefe ile ilgili temel kavramlardan başlayarak temellerinin atılması	Çok ayrıntılı konular, ağır metinler ve kitapların olması
Kazanımlar ve açıklamaların uyumlu olması	Güncel bilgiler içermemesi
Farklı ölçme ve değerlendirme araçlarına başvurulması	Sayca fazla filozofun yer alması
Program oluşturulurken paydaşların görüşlerine yer verilmesi	Öğrencilere yaşam felsefesi oluşturamaması
Programın, iyi yetişmiş bir öğretmen için uygun olması	Geliştirilmesi gereken yönlerinin olması
Öğrencilerin felsefi bir bakış açısı kazanmalarına yardımcı olması	Detaylı bir program olmaması
Genel hedeflerin uygunluğu	Kavramsal tanımlamaların eksik olması

Öğretmene kazanımlara ilişkin ne yapılacağını açıklaması ve uygun örneklerle yer vermesi	Sınırlandırmaların olması
Seçilen felsefe alanlarının yeterli olması	Kazanımların ifade biçimi ve binişiklik sorunu
	Ölçme-değerlendirme sürecinde alternatif değerlendirmelere yer verilmemesi
	Kazanımların büyük çoğunluğunun bilgi ve kavrama düzeyinde kalması
	İçeriğin sarmal olarak sınıf kademelerine sunulmaması
	Kazanımların programın genel hedefleri ile olan tutarsızlığı
	Eğitim durumları ve ölçme değerlendirme süreçlerinin zayıf kalması
	Programın, program geliştirme, öğrenme psikolojisi ve ölçme ve değerlendirme alanları bakımından yetersizliği
	Kazanımların çok genel olması
	Örnek işleyişin yer almaması

Tabloda görüldüğü gibi eğitim paydaşlarının felsefe dersi öğretim programının güçlü yönlerinden daha çok zayıf yönlerine ilişkin görüşlerinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre tüm paydaşlarda genel olarak programın güçlü yönleri olarak iki alana ayrılması (10 felsefe öğretmeni, 3 felsefe alanı akademisyeni, 2 dernek temsilcisi), kazanımların anlaşılır ve açık olması (8 felsefe öğretmeni, 3 felsefe alanı ve 3 program geliştirme alanı akademisyeni) gibi hususlar dikkat çekerken; zayıf yönleri olarak da 11. sınıf öğretim programının teorik yoğunluğu (11 felsefe öğretmeni, 4 felsefe alanı akademisyeni, 3 program geliştirme akademisyeni, 3 dernek temsilcisi), yaşamla bağlantısının azlığı (4 felsefe öğretmeni, 3 felsefe alanı akademisyeni, 3 program geliştirme akademisyeni) ve eğitim durumları ve ölçme değerlendirme süreçlerinin zayıf kalması (3 felsefe alanı akademisyeni, 7 program geliştirme alanı akademisyeni, 2 dernek temsilcisi) gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Alanlarının gereği olarak; felsefe öğretmenleri, felsefe alanı akademisyenleri ve dernek temsilcileri daha çok felsefe alanının içeriğine yönelik görüşler belirtirken program geliştirme alanı akademisyenleri ise, programın yapısı, öğeleri ve sistematığına ilişkin görüşler belirtmişlerdir. Ayrıca felsefe öğretmenleri, felsefe alanı akademisyenleri ve dernek temsilcilerinin (10 felsefe öğretmeni, 3 felsefe alanı akademisyeni, 2 dernek temsilcisi) programın iki yaklaşımla oluşturulmasını olumlu olarak görürken felsefe dersi öğretmenleri ve felsefe akademisyenlerinin (11 felsefe öğretmeni, 4 felsefe alanı akademisyeni) programda verilen metinlerin ağır ve öğrenci seviyesine uygun olmamasını olumsuz olarak değerlendirmektedir.

4. Sonuç

Eğitim paydaşlarının 2018 felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönleri hakkındaki görüşlerinden güçlü ve zayıf yönlerle ilişkin ayrı ayrı çalışma sonuçları ortaya çıkmıştır.

Felsefe öğretmenlerine göre; öğretim programının güçlü yönleri felsefe eğitiminin iki sınıf (10 ve 11. Sınıflar) ve alana (disiplin ve tarihsel) ayrılması, kazanım ve içeriğin yeterli olması ve felsefeye özgü becerilerin kazandırılması olarak görülmektedir. Buradan hareketle, öğretmenler öğretim programını hem alan açısından

öğrenciye bütüncül bir bakış açısı kazandırması hem de öğrencinin aktif olmasını sağlaması açısından olumlu olarak değerlendirmektedir. Zayıf yönleri olarak ise 11. sınıf öğretim programının yoğun bilgi, kavram, tarihsellik içermesi, programlar arası bağın kurulmaması ve metinlerin anlaşılabilirliğinin zor olması olarak görülmektedir. Bundan dolayı 11. sınıf öğretim programının içeriği ve metinlerinin öğrenci düzeyine uygunluğu olumsuz olarak değerlendirilmektedir. TTKB (2020) raporunda da felsefe öğretmenlerinin programın kazanımları ile ilgili benzer görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Buna göre; felsefe öğretmenleri, kazanımları genel olarak açık ve anlaşılır bulduklarını fakat 11. sınıf kazanımlarını öğrenci seviyesinin üstünde ve yoğun gördüklerini ifade etmişlerdir. Koçer (2019) çalışmasında felsefe öğretmenlerinin görüşlerine göre, programının kazanımlarının ve onlara ayrılan sürenin uygun olmadığını, bu durumun da bazı ünitelerde yoğunluk oluşturduğunu belirtmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda kazanımların felsefe alanı ve öğrenci seviyesine uygun olarak tekrar gözden geçirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Felsefe alanı akademisyenlerine göre; öğretim programının güçlü yönleri felsefe eğitiminin iki sınıf (10 ve 11. Sınıflar) ve alana (disiplin ve tarihsel) ayrılması, iyi hazırlanmış olması, düşünce tarihini öğretmesi ve öğrenciyi aktif hale getirmesi olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle, akademisyenler iki sınıf düzeyinde felsefe eğitimi verilmesini, felsefe disiplinlerinin ve felsefe tarihinin birlikte öğretilmesini olumlu karşılamaktadır. Diğer yandan öğretim programının zayıf yönleri dersin uygulama alanının azlığı, içeriğin yoğun, ayrıntılı ve öğrenci seviyesine uygun olmaması olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 11. sınıf öğretim programının tarihselliği ve bilgi yoğunluğu öğrenciler açısından olumsuz olarak görülmektedir. Bülbül (2018) çalışmasında programda felsefi metinlerin verilmesinin felsefe eğitimi açısından olumlu olduğunu fakat verilen metinlerin kapsamının geniş olmasının ve yoğun metin okumalarının dersi sıkıcı hale getirebileceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra, Şen ve Şavaş (2022) da çalışmalarında felsefe dersi öğretimının önemli sorunları olarak ders içeriklerinde yoğun olan fikir akımlarının ve düşünür görüşlerinin öğretilmesini buna rağmen güncel konulara çok az yer verilmesini göstermektedir. Dolayısıyla ortaöğretim öğrencilerine felsefe yapmak yerine felsefe tarihi konularını en ince ayrıntısına kadar anlatmak, öğrencilerin felsefi bakış açısı kazanmasını ve dersin hayatla bağlantısının kurulmasını engellediği söylenebilir.

Program geliştirme alanı akademisyenlerine göre; öğretim programının güçlü yönleri felsefi bakış açısı kazandırması, kazanımların, açıklamaların uyumlu ve yol gösterici olması, açık ve anlaşılır bir program olmasıdır. Buradan hareketle, akademisyenlerin öğretim programının yapısını hem felsefe hem de program geliştirme alanına uygun gördükleri söylenebilir. Diğer yandan öğretim programının zayıf yönleri olarak programın teorik boyutunun fazlalığı, kazanımların binişikliği, ölçme ve değerlendirme alanının yetersizliği olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda öğretim programı öğelerinin içeriğinin eksiklikleri olduğu söylenebilir. Kızıltan ve İnanç'ın (2024) çalışmalarında öğretim programının ölçme ve değerlendirme ögesinin yol gösterici

olduğu fakat teorik kaldığına dair görüşler ortaya çıkmıştır. Bunun için de örnek ölçme ve değerlendirme örneklerinin programda yer almasının gerekliliği ile ilgili görüşlerin olduğu ifade edilmiştir. Koçer (2019) de çalışmasında aynı şekilde felsefe öğretmenlerinin programın ölçme değerlendirmeye yönelik açıklamalarının yol gösterici nitelikte olduğunu fakat programda uygulanan sınavların öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerini tanımlarına yardımcı olduğu konusuna daha az katıldıklarını tespit etmiştir. Bir önceki öğretim programına göre 2018 felsefe dersi öğretim programının daha kısa ve ayrıntı içermeyen bir program olması bu durumların sebebi olarak görülebilir.

Dernek temsilcilerinin görüşlerine göre; öğretim programının güçlü yönleri felsefe alanlarının yeterliliği, disiplin ve tarihsel yaklaşımların birlikte verilmesi olarak görülmektedir. Buradan hareketle, dernek temsilcilerinin programın felsefe kavramlarından ve problemlerinden başlanarak felsefe tarihine geçişini olumlu karşıladıkları söylenebilir. Diğer yandan öğretim programının zayıf yönleri olarak programın teorik boyutunun fazlalığı, eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme boyutlarındaki eksiklikler olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla öğretim programının yoğunluğu ve öğelerinin zayıf kalması yine öğretim programı için olumsuz bir durum olarak ifade edilmektedir. Bu durumun da sebebi olarak programda eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme öğelerine başlık açılmadan sadece programın uygulanmasına ilişkin hususlar bölümünde kısaca yer alması gösterilebilir. Aslan (2018) çalışmasında Türkiye’de felsefe öğretiminin felsefe yapmaktan daha çok felsefe tarihi ağırlıklı olduğunu, bunun da dersin teorik boyutta kalmasına neden olduğunu ve bunun için de felsefe derslerine özgü öğretim yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kızıltan (2012) tarafından yapılan araştırmada ise, öğrencilere göre öğretmenler felsefe öğretiminde en fazla tartışma, soru-cevap, anlatım yöntemi kullanmakta ve öğretmenlere göre de en çok soru-cevap yöntemi kullanılmaktadır. Dolayısıyla öğretim programındaki eğitim durumları öğesinin yeteri kadar yer almamasının ders sürecine de yansdığı söylenebilir.

Genel olarak eğitim paydaşlarının görüşlerine göre; öğretim programının güçlü yönleri, felsefe öğretiminin iki sınıf (10 ve 11. Sınıflar) ve alana (disiplin ve tarihsel) ayrılması, kazanım ve içeriğin yeterli olması, felsefeye özgü becerilerin kazandırılması, öğrenciyi aktif hale getirmesi, kazanımların ve açıklamaların uyumlu ve yol gösterici olması, programın açık ve anlaşılır olmasıdır. Öğretim programının zayıf yönleri olarak ise; 11. sınıf öğretim programının yoğun bilgi, kavram, tarihsellik içermesi, programlar arası bağ kurulmaması, metinlerin anlaşılabilirliğinin zor olması, içeriğin ayrıntılı ve öğrenci seviyesine uygun olmaması, dersin yaşam ile bağının yetersizliği, eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme öğelerinin yetersizliği, programın teorik boyutunun fazla olmasıdır. Ünsal ve Korkmaz (2017) da çalışmasında teorik içeriklerin ve kazanımların yer aldığı öğretim programlarıyla öğrencilerin eleştirmeye, sorgulamaya yönelik bir düşüncenin gelişmesinin oldukça zor olduğunu ifade etmektedir. Alanlarının gereği olarak; felsefe öğretmenleri, felsefe alanı akademisyenleri ve dernek temsilcileri daha çok felsefe alanının içeriğine ilişkin, program geliştirme alanı

akademisyenleri ise programın yapısı, öğeleri ve sistematığına ilişkin görüşlerini ifade etmişlerdir. Felsefe öğretmenlerinin görüşlerinde programın daha çok öğrenci seviyesine uygun olup olmadığı endişesinin yaşandığı görülmektedir. Program geliştirme akademisyenlerinin görüşlerinden de programın öğelerinin ayrıntı bir şekilde incelenerek öğelerin birbiri ile ilişkileri hakkında görüş bildirdikleri söylenebilir. Koç ve Bahadır (2022) öğrenci ve öğretmenler ile yaptığı çalışmalarında öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesi, felsefenin soyut konuları içermesi, sürekli sorgulamanın olması gibi birçok etkenin dersin öğrenciler tarafından olumsuz olarak algılanmasına neden olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra felsefe öğretmenleri, felsefe alanı akademisyenleri ve dernek temsilcilerinin programın iki yaklaşımla oluşturulmasını olumlu olarak görürken felsefe dersi öğretmenleri ve felsefe akademisyenlerinin programda verilen metinlerin ağır ve öğrenci seviyesine uygun olmamasını olumsuz olarak değerlendirmeleri çalışmanın hem dikkat çekici hem de uyarıcı sonuçlarındandır.

Çalışmanın sonuçlarından da anlaşılacağı gibi 2018 felsefe dersi öğretim programı diğer felsefe dersi öğretim programlarından bazı özellikler açısından farklılık göstermektedir. Bunlar özellikle iki farklı program olarak hem felsefe disiplinleri hem de felsefe tarihi şeklinde oluşturulmasının ve felsefeye özgü beceriler kazandırmayı amaçlamasının felsefe öğretimi açısından olumlu olduğu düşünülebilir. Fakat tarihsel bakış açısına sahip 11. sınıf programının içeriğinin yoğun ve metinlerinin anlaşılabilirliğinin zor olması programın olumlu yönlerini geride bıraktığını gösterebilir. Bunun yanı sıra program geliştirme alanı açısından da öğretim programı öğelerinin yeterli düzeyde yer almamasının programın bir başka olumsuz yönü olduğu söylenebilir. Bülbül (2018) de çalışmasında 2009 ve 2017/2018 programlarının nitel incelenmesi sonucunda 2017/2018 öğretim programının, 2009 öğretim programı ile karşılaştırıldığında eksikliklerinin bulunduğunu ve program hazırlanırken bir önceki programın olumlu ve olumsuz yönlerinin dikkate alınmadığını tespit etmiştir. Benzer durum, yapılan fakat henüz uygulamaya geçilmeyen 2024 felsefe dersi öğretim programı için de geçerli olmaktadır. Yeni yapılan öğretim programında veya programlara ilişkin genel açıklamalarda 2018 felsefe dersi öğretim programının güçlü ve zayıf yönlerine dair analizlere veya açıklamalara rastlanmamaktadır. Oysaki öğretim programlarının aşamalı, sistemli ve bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi için ilgili alanda yapılan tüm öğretim programları ve özellikle bir önceki öğretim programı analiz edilerek yeni öğretim programları oluşturulmalıdır. Bunu yaparken de geniş kapsamlı bir eğitim paydaş grubunun görüş ve önerilerinden yararlanılarak bütüncül bir program geliştirme ve değerlendirme çalışması elde edilmelidir.

Etik Beyan

Araştırmanın yürütüldüğü süreçte gerekli etik ilkelere uyulduğu yazarlar tarafından beyan edilmiştir. Bu kapsamda 11.05.2022 tarihli ve E-77082166-302.08.01-358432 sayılı yazı ile araştırma izni alınmıştır.

Finansman Beyanı

Yazar, bu çalışma için herhangi bir kişi, kurum ya da kuruluştan maddi destek alınmadığını beyan etmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması olmadığı beyan edilmiştir.

5. Kaynakça

- Akdağ, B. (2002). Ortaöğretimdeki felsefe derslerinin etkinliğinin öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 11-28.
- Aslan, C. (2018). Türkiye’de felsefe eğitimi ve sorunları. *Route Educational and Social Science Journal*, 5(5), 158-170.
- Beydoğan, H. Ö., Cihan, M. ve Taşdemir, A. (2006). Lise felsefe öğretim programlarının öğretmen ve öğrenci görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 17-37.
- Bıçer, B. (2010). Türkiye’de Cumhuriyet öncesi dönemde Türk okulları ile Amerikan kolejlerinde felsefe grubu derslerinin öğretimi (1839-1922). *Zeitschrift für die Welt der Türken/ Journal of World of Turks*, 2(3), 195-211.
- Bıçer, B. (2013). Öğretmen görüşlerine göre felsefe öğretim programı ve uygulama sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Akademik Bakış Dergisi*, 38, 1-18.
- Bolay, S. H. (2004). *Felsefeye giriş*. Akçağ.
- Bülbül, M. (2018). *2009 Ortaöğretim felsefe dersi öğretim programı ile 2017 ortaöğretim felsefe dersi öğretim programının içeriksel açıdan değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 12. Baskı. Pegem.
- Çalkap, M. (2019). *Ortaöğretim 10. ve 11. sınıf felsefe dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Rize-Artvin-Trabzon örneği)* [Yüksek lisans tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Demir, Ş. (2001). *Felsefe grubu öğretmenlerinin programa ilişkin görüş ve düşünceleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme, kuramdan uygulamaya*. Pegem.
- Durdukoca, S. F. (2011). *Yeni ortaöğretim felsefe dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Malatya ili örneği)*. I. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi Özet Kitabı. Anadolu Üniversitesi. 5-8 Ekim 2011.
- Dombaycı, M. A. (2008). *Türkiye’de ortaöğretimde felsefe öğretiminin değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Dombaycı, M. A. (2013). Felsefe için öğretim programı ve öğretim programı için felsefe. B. Çotuksöken & H. Tepe (Ed.), *Çocuklar için felsefe eğitimi* içinde (s. 135-160). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Erden, M. (1998). *Eğitimde program değerlendirme*. Anı.
- Erten, S. (2018). *Ortaöğretim 11.sınıf felsefe dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kayseri ili örneği)* [Yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Kale, N. (2021). *Felsefiyat*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Karaaslan, D. (2012). *Türkiye’de 1980 sonrası dönemde liselerde felsefe eğitimi (Kütahya ve Isparta örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kızıltan, Ö. (2012). Felsefe öğretimi sorunları ve yeni yaklaşımlar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 334-342.
- Kızıltan, Ö. ve İnanç, H. B. (2024). Ortaöğretim felsefe dersi (10.sınıflar için) öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri: Afyonkarahisar ili örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 508-524.
- Koç, C. ve Bahadır, S. (2022). On birinci sınıf öğrencilerinin felsefe dersine yönelik tutumları ve öğretmenlerin aynasından öğrencilere bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 64, 612-645.
- Koçer, H. (2019). *2018 felsefe öğretim programının öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi. Adana örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Küçükahmet, L. (2009). *Eğitim bilimine giriş*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Maarif Vekaleti (1924). *1924 Orta mektep ve lise müfredat programları’ liselerin ikinci devre müfredat programı*. İstanbul: Matbaa Amirliği, Hicri 1340.
- Maarif Vekaleti (1934). *Lise müfredat programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekaleti (1957). Liselerin yeni müfredat programları hakkında. *Tebliğler Dergisi*, 20(976), 147-178.
- MEB (1976). Felsefeye başlangıç. *Tebliğler Dergisi*, 39(1900), 333-334.
- MEB (1992). *Ortaöğretim kurumları felsefe dersi programı*. Millî Eğitim Basımevi.
- MEB (2009). *Felsefe dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Basımevi.
- MEB (2018). *Felsefe dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Basımevi.
- MEB (2024). *Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programları ortak metni*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2024a). *Felsefe dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook* (2nd ed). Thousand Oaks.
- Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı (1985). Lise 3’üncü sınıf felsefe dersi öğretim programı. *Tebliğler Dergisi*, 48(2195), 359-361.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Pegem.
- Şakar, Ö. (2014). *Ortaöğretim felsefe dersi öğretim programları ve 2009 yılı programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Isparta örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Şen, G. ve Savaş, B. (2022, Haziran). *Lise Öğrencilerinin Felsefe Dersine Yönelik Tutumları*. I. Ulusal İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Öğrenci Kongresi’nde sunulmuş bildiri, İzmir Demokrasi Üniversitesi.

- TTKB (2020). Öğretim programlarını değerlendirme rapor. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_08/24113242_ogretimprogramlari_dr.pdf sayfasından erişilmiştir.
- TTKB (2024). Türkiye yüzyılı maarif modeli” yeni müfredat modeli taslağı kamuoyunun görüşüne açıldı. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/turkiye-yuzyili-maarif-modeli-yeni-mufredat-taslagi-kamuoyunun-gorusune-acildi/icerik/598>. sayfasından erişilmiştir.
- Ünsal, S. ve Korkmaz, F. (2017). Felsefe dersi öğretim programındaki kazanımların farklı taksonomiler bağlamında incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 948-967.
- Varış, F. (1996). *Eğitimde program geliştirme: teori ve teknikler*. Alkım.
- Warburton, N. (2016). *Felsefeye giriş*. Alfa.
- Yalçın, M. (2004). *Ortaöğretim kurumlarından felsefe grubu derslerinin öğretimi ve sorunları* [Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.